

מוסדות
**דרבי
 תורה**

בנשיאות מרן הגאון
 רבי אשר וייט שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

ביקש רבי לעקור תשעה באב

הלכה

גדרי חצומות בישראל

פרשת דברים – חזון תשע"ט

שנה כ"א – קובץ ליו [תרצ"ד]

יו"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

מכון מנחת אשר

להפצת תורתו של מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

מודעה רבה לאוריות

בשמחה רבה אנו שמחים להודיע לרבנן ותלמידיהון דורשי
ה' מבקשי ההלכה שזכינו להוציא לאור את הקונטרס

"מנחת אשר"

לקט תשובות ופסקי הלכה
בהלכות ימי בין המצרים

ניתן להשיגו בכל לילה בשיעורי מרן שליט"א

לפרטים נוספים ניתן לפנות למשרדי המוסדות - רח' אהרון אשכולי 109, טל: 02-5022106

בברכת התורה
הנהלת המכון

פרשת דברים - חזון

גדרי הצומות בישראל

הנה נתתי אל לבי לדרוש ולחקור בגדרי התעניות שמצינו בתורה, בחז"ל במנהגי ישראל ובעובדות שמצינו בדברי ימי עולם של חכמי הגמ', ומצאתי כל"ג תעניות, ורמז לדבר "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך". וכל הצומות הללו מתחלקים לארבעה גדרים שונים שהם כארבעה אבות התעניות שהם: תשובה, ריצוי, אבילות וזכר.

ואבאר את יסודות הדברים והסתעפיותיהם.

א

תשובה

הגדר הנרחב ביותר היא תענית של תשובה, כי התענית סגולה היא גם לתשובה וגם לכפרת עון, ונביא בזה י"ד מקורות, לכל הי"ד החזקה.

א. אבוהון דכולהו יום הכיפורים, וביום הקדוש והנורא הזה נצטוונו להתענות כדי לכפר עון, "והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם. כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" ויקרא ט"ז כ"ח – כ"ט).

ב. נהגו להתענות אף בערב ראש השנה כמבואר בשו"ע (או"ח תקפ"א ס"ב) וביו"ד (רי"ד ס"א) וגם תענית זו משום תשובה.

ג. נהגו חסידים ואנשי מעשה להתענות אף בעשרת ימי תשובה כמבואר ברמ"א שם.

ד. יום כיפור קטן. נהגו להתענות בערב ראש חודש, ופשוט הדבר שיום כיפור קטן מעין יום הכיפורים, ואף יום זה מסוגל לתשובה וכפרה. ומנהג זה מובא במגן אברהם (תי"ז סק"ג).

גדרי הצומות בישראל

ה. תענית בה"ב. צום זה מקורו בתוס' בקידושין (פ"א ע"א ד"ה סקבא), ובשו"ע (או"ח סימן תצ"ב), ובמגן אברהם (שם סק"א) שמקורו בספר איוב שחשיש שמא חטאו בניו מתוך משתה ושמחה, ולכן נהגו להתענות בשני חמישי ושני ככלות ימי חג הסוכות וחג המצות שמא בא לידי עבירה מתוך שמחה יתירה. ועיין עוד סימן תקס"ח (סעיף ב' ברמ"א).

ו. חסידים ואנשי מעשה נהגו להתענות בימי השובבים שהם ששת הפרשיות הראשונות החומש שמות, כמבואר בשל"ה ועוד מספרי הקודש ומובא אף בביאור הלכה (סימן תקס"ו ס"ב ד"ה ויש) ואף ימים אלה מסוגלים לתשובה וכפרה כמבואר שם.

ז. נהגו אנשי חברה קדישא להתענות ביום ז' אדר, יום מותו של משה רבינו לכפר עון שמא לא נהגו בכבוד הראוי לאחד ממותי ישראל.

ובאמת איתא השו"ע (סימן תק"פ ס"א) דאחד הימים שראוי להתענות בהם משום שאירעו בהם צרות לאבותינו הוא ז' באדר יום מותו של משה רבינו, אך בלוח ארץ ישראל להגרי"מ טיקוצינסקי הביא שמנהג ארץ ישראל שאנשי חברה קדישא מתענים ביום זה, עי"ש.

ח. והנה איתא בשו"ע (או"ח סימן רמ"ט סעיף ג'):

"דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת".

ומצינו ג' דרכים בביאור ענין תענית זה: א. הבית יוסף כתב כדי שיאכל סעודת שבת לתיאבון, ולכאורה יש לתמוה דאף בפסח לא אמרו (פסחים צ"ט ע"ב) אלא שאין לאכול סעודת קבע מחצות ואילך, ותימה היא להחמיר בערב שבת יותר מאשר בערב פסח דמבואר במשנה שתיקנו כדי שיאכל מצה לתיאבון. ב. בספר מגן אבות למאירי (הענין העשרים ושלושה) כתב שנהגו בימיהם לחזור בערב שבת על משנתם שלמדו בכל ימות השבוע, ולא היה זמן פנוי לאכול, והדברים חידוש גדול ואינם מתיישבים בלשון השו"ע שכתב דרך אנשי מעשה, ולפירוש המאירי אין זה ענין לחסידים ואנשי מעשה אלא לתלמידי הישיבות, וז"פ. ג. אך הנראה עיקר מה שכתב בכף החיים (שם ס"ק כ"א) בשם המקובלים שגם ערב שבת הוא זמן שמסוגל לתשובה וכפרת עון כמו ערב ראש חודש, ומשו"כ נהגו להתענות בו.

גדרי הצומות בישראל

וכך נראה ממקור מנהג זה בירושלמי (תענית י"ב ע"ב) שם איתא דרבי יונתן נהג להתענות בכל ערב ראש השנה ורב אבון נהג להתענות בכל ערב שבת, ומדהסמיכו שני מנהגים אלה זה לזה והובאו בחדא מחתא מוכח שגדר אחד וענין אחד לשניהם, וע"כ שגם תענית זה משום תשובה וכפרה.

ובמשנה ברורה (רמ"ט ס"ק י"ח) כתב בטעם תענית זו כדי שיאכל סעודת שבת לתיאבון, אף שכתב (סימן ר"נ סק"ג) שערב שבת הוא זמן מסוגל לתשובה, וי"ל.

ומלבד כל אלה שהם בימים קבועים ועל הציבור המה, מצינו עוד תעניות יחיד שעניינם תשובה וכפרה משום המאורע.

ט – י. תענית חלום, כמבואר בשו"ע (סימן רפ"ח), ומקורו בברכות (ל"א ע"ב) שאם חלם חלום רע ונפשו עגומה עליו צריך להתענות בו ביום, ואפילו בשבת, ואם יתענה בשבת תענית חלום צריך להתענות תענית לתעניתו כמבואר שם. הרי לן שני תעניות שאף ענינם כפרת עון.

יא. חתן וכלה מתענים ביום חופתם, כמובא ברמ"א או"ח (סימן תקע"ג ס"א) ובאהע"ז (סימן ס"א ס"א). ומקור מנהג זה בשו"ת מהר"ם מיניץ (סימן ק"ט) ובשו"ת מהר"י ברונא (סימן צ"ג), וטעם המנהג משום שחתן ביום חופתו מוחלין לו כל עוונותיו (כמבואר בירושלמי מס' ביכורים פ"ג ה"ג, דף י"א ע"ב).

יב. החוטא צריך להתענות כדי לכפר עון, והלכה זו מצינו בדברי הרמ"א בג' מקומות: א. בשו"ע (או"ח סימן של"ד סעיף כ"ו) דהמחלל שבת בשגגה צריך להתענות ארבעים צומות. ב. ביו"ד (סימן קפ"ה ס"ד) מצינו כן לגבי הבא על הנדה. ג. וכך מצינו לגבי יין נסף (יו"ד סימן קכ"ג סכ"ו) שצריך להתענות ה' תעניות, עי"ש. ומקור הלכות אלה בספר הרוקח.

יג. וכך מצינו בהלכות תפילין (סימן כ"ז) במגן אברהם (ס"ק י"ז) לגבי מי שנתהפכו לו רצועות התפילין, ומקורו במועד קטן (כ"ב ע"ב), עי"ש.

יד. בספר תורה שנפל לארץ על כל בני הקהילה להתענות, וכן בתפילין שנפלו בלי נרתיקן, אלא שבתפילין רק זה שהתפילין נפלו מידו חייב להתענות, כמבואר במגן אברהם (סימן מ"ד סק"ה), עי"ש.

גדרי הצומות בישראל

וביסוד הלכה זו שמתני אל לבי שנחלקו שני גדולי עולם, הדברי חיים (יו"ד ח"א סימן ק"ט) והאבני נזר (יו"ד ח"ב סימן שע"ה). לדעת הדברי חיים התענית משום שכאשר ספר תורה מתבזה אות היא מן השמים שמדת הדין שורה ועל הציבור לחזור בתשובה, ומשו"כ החמיר במעשה שהיה שספר תורה חולל ע"י נכרים שפרצו לביהכ"נ באישון לילה. אך האבני נזר נקט שענין התענית לכפר על עון ביזוי ספר תורה, ולפיקך הקיל כאשר ספר תורה נפל באונס ולא בפשיעה, עי"ש.

טו. ועוד מצינו בב"מ (ל"ג ע"א) דרב הונא ורב חסדא התווכחו בתורה, ורב הונא צם ארבעים צומות משום דחלשא דעתיה דרב חסדא, ורב חסדא צם ארבעים תעניות משום דחשדיב לרב הונא, עי"ש.

טז. וכעין זה מצינו בירושלמי (סוטה י"ט ע"ב) שרב מנא הורה שלא כהלכה במינקת חבירו, וצם כל אותו היום, עי"ש.

יז. ראש וראשון לחוזרים בתשובה היה אדם הראשון שצם ק"ל שנים לכפר עון עץ הדעת, וכפי שאמרו חז"ל בעירובין (י"ח ע"ב).

הרי לן שבע עשרה מקורות לתענית שענינו תשובה וכפרת עון.

ב

ריצוי

וגדר שני של תענית הוא תענית שבא כחלק מתפלה וריצוי של הקב"ה ובתשע מקורות מצינו גדר זה.

יח. מצינו שמתענים על כל צרה שלא תבא כהא דפ"ב ופ"ג במסכת תענית אם לא ירדו גשמים וכדו' דמתריעין ומתענים. וכך כתוב באריכות בשו"ע (סימן תקע"ה – תקע"ו).

ונראה לכאורה דכאשר בני ישראל צועקין להקב"ה ומבקשים ממנו צרכם ובאים לרצות פניו בתפלה ובצעקה ובתקיעת שופר מרצין פניו גם בצום. ועוד אמרו בתענית (י"ג ע"א) דבימים שבהם מתענים על הבצורת וכדו' עוסקים במילי דמתא עד חצות ואח"כ מתפללים, והקשו "איפוך אנא", ותירצו דיש להתפלל מתוך התענית דכתיב

גדרי הצומות בישראל

"ובמנחת ערב קמתי מתעניתי ואפרשה כפי אל ה'". ונראה מזה דהצום הוא סגולה לקבלת התפלה ולרצות פני עליון, ודו"ק.

יט. ועוד מצינו צום של ריצוי והוא תעניתם של אנשי מעמד שמתענים משני עד חמישי בשבת ומתפללים כדי שיתקבלו קרבנות אחיהם ברצון (תענית כ"ו ע"א), הרי לן עוד צום של ריצוי.

כ. ועוד מצינו (שמואל ב' י"ב) שדוד המלך צם והתענה כשחלה בנו והתפלל לה' שירפאהו, וכך מצינו בשו"ע (סי' תקע"ח ס"א) "כשם שהציבור מתענים ומתפללים על צרתם כך כל יחיד מתפלל ומתענה על צרתו" כגון שחלה בנו או אסור בבית האסורים עי"ש. ולכאורה גם תענית זו ריצוי הוא, אף שאפשר שיסוד גדרו תשובה, שהרי אמרו תשובה תפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה, נראה יותר דענין הצום ריצוי הוא כפשטות הלשון מתפלל ומתענה הרי שהתפלה מלווה בתענית לרצות ולחנן פני עליון כמבואר.

כא. והנה רבים נוהגים לצום ביום חופת ילדיהם ומקור מנהג זה בדרכי משה (או"ח סי' תק"פ) שכן נהג מהר"ש מאוסטריץ, ונראה דצום זה של ריצוי הוא וההורים מתפללים שהקב"ה יתן לילדיהם חיי נחת ואושר ויראו דורות ישרים, דלא מצינו שמוחלים עונות ההורים, ונמצא שתענית החתן ותענית אביו שני ענינים הם, והבן.

כב. נהגו בני ישראל להתענות כאשר יצאו למלחמה. כך כתב החיי אדם (כלל קנ"ה סעיף ג', והובא במשנה ברורה סימן תרפ"ו סק"ב) דמשום כך מתענים בתענית אסתר כי ביום י"ג אדר שבו נלחמו באויביהם התענו, וכך אנו נוהגים לדורות.

ומקור הדברים במכילתא (בשלח מסכתא דעמלק פרשה א'):

"מחר אנכי נצב, מחר נהיה עמכם מעותדים ועומדים על ראש הגבעה כמשמעו דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהיה מעותדים על מעשה אבות".

ועוד שם:

"ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, מגיד שהיו בתענית דברי רבי יהושע".

גדרי הצומות בישראל

הרי שאף לשיטת רבי יהושע היה משה שרוי בתענית.

הרי שמושה רבינו התענה כשיצאו להלחם בעמלק, וכך נהגו בי"ג אדר בימי מרדכי ואסתר.

ונראה ברור דגם תענית זה להרצות פני האדון שינחילם עטרת נצחון ולא ידעו שוד ושבר במלחמתם.

כג. ועוד יש צום של ריצוי כהא דר' זירא צם ק' תעניות שישכח את התורה שלמד בבבל כשעלה לא"י ועוד צם שר' אלעזר יאריך ימים (ב"מ פ"ה ע"א), ועוד אמרו שם על רב יוסף רבה שצם צומות רבים שלא תיפסק התורה מזרעו ומזרע זרעו עי"ש. הרי שהצום סגולה שיתקבלו תפילותיו ובקשותיו, ונראה שזה מגדר הריצוי, דכל המבקש מהקב"ה לעשות צרכיו סגולה לו לרצות פני עליון בצום.

כד. וכך מצינו במרדכי ואסתר שגזרו תענית בשעת צרה לבטל גזירת המן ואחשוורוש, וגם דברי הצומות וזעקתם נועדו לרצות פני עליון שיתקבלו תפילותיהם ולבטל מעליהם גזירות קשות ואכזריות של מבקשי נפשם.

כה. וכן נראה דזה הביאור במה שאמרו (גיטין נ"ו ע"א) דר' צדוק התענה מ' שנה שלא יחרב בית המקדש.

כו. ועיין עוד בירושלמי (כלאים מ"ב ע"ב) דרב יוסי צם שמונים תעניות ור"ל צם שלש מאות שיראו בחלומם את ר' חייא, ודו"ק בכ"ז.

ג

אבילות

ארבעה תעניות שונות יש שיסוד גדרן משום אבילות.

כז. ד' צומות שתיקנו נביאים משום חורבן בית מקדשנו ותפארתנו ככתוב (זכריה ח' י"ט):

"כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי צום השביעי וצום העשירי יהיה לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים".

גדרי הצומות בישראל

ותיקנו בהם תענית משום אבילות על חורבן בית המקדש.

ואף שכתב התשב"ץ (ח"ב סימן רע"א) דרק צום תשעה באב הוי משום אבילות אבל שאר ג' הצומות לאו משום אבילות הם, באמת נראה פשוט דכל ד' צומות גדר אחד הם ביסודם, והנביא זכריה בחדא מחתא מחתינהו לכולהו, אלא שבט' באב החמירו טפי משום שהיה סוף החורבן ובו נשרף ההיכל בראשונה ובשניה, וכונת התשב"ץ אינו אלא דדיני אבילות לא מצינו אלא בת"ב. אך אף לשיטתו מסתבר דגדר הצום בכל ד' הצומות יסודו משום אבילות, שהרי הנביא בחדא מחתא מחית לכולהו והוא הולך ומתנבא שצומות אלו עתידים להיות לששון ולשמחה מכלל דהיום אינם אלא ליגון ולאבל, כך נראה ברור.

ועוד דבאמת מצינו בדברי רבותינו הראשונים דכל הד' צומות דין אחד וגדר אחד להם, הרמב"ן בתורת האדם כתב דמתקנת נביאים כל הד' צומות נאסרו בכל חמשת העינויים, אלא שבזמן בית שני הקילו בשאר הצומות עי"ש, ובתוס' ישנים מגילה ה' ע"ב כתבו היפך הדברים דהנביאים לא תיקנו בכל ארבעת הצומות אלא צום, וכלישנא דקרא "צום הרביעי וצום החמישי וכו'", ורק בחורבן בית שני תקנו להחמיר טפי בת"ב משום שתכפו בו הצרות, ואסרוה בה' עינויים עי"ש. ומ"מ מדברי שניהם למדנו דביסוד התקנה לא חילקו בין צום לצום ודין אחד וגדר אחד לכולם.

ומשום כך נראה פשוט דכל הני ד' צומות משום אבילות הם, וכך כתב גם התוספות יו"ט רפ"ד מתענית עי"ש.

כח. ועוד מצינו צום דאבילות ביום שמת בו אביו דמבואר (בסי' תקס"ח סעיף ז' – ט') שמתענה בו עי"ש בכמה סעיפים, וברור דסיבת התענית משום אבילות הוא על אביו שמת, דמלבד אבילות מה ענין יש ביום זה.

אך לכאורה יש לעיין בזה, דבלקט יושר (ח"ב עמוד צ"ח ענין א') הביא בשם רבו בעל תרומת הדשן שענין התענית ביום שמת בו אביו הוא משום שריע מזליה, ועוד דבכל שנה ושנה ביום שמת בו אדם חוזרים ודנים אותו, עי"ש. ולפי"ז אפשר דענין התענית משום תשובה או משום ריצוי כלל אותם המובארים לעיל. אך בספר חסידים (סימן רל"א) כתב דכיון שאב וכנו כגוף אחד המה, יום זה שמת בו אביו יום צער הוא, ומדבריו למד שתענית זו משום צער ואבילות הוא, וכך פשטות הדברים.

גדרי הצומות בישראל

כט. ימים שאירעו בהם צרות ופורענות לישראל כמיתת צדיקים ושריפת ס"ת וכדו' שמתענים בהם כמבואר בסימן תק"פ, וגם הם משום אבילות ואף שאין האבל חייב בתענית, מ"מ כל הני תיקנו בהם תענית משום אבילות.

ובאמת לא מסתבר לומר דכל הני ימים שאירעו בהם צרות לישראל ריע מזליה, דלא מצינו כן אלא בתשעה באב וביום שמת בו אביו, ורחוק לומר כן בכל אותם הימים.

ל. ובספר שופטים (כ' כ"ה – כ"ו) במלחמה שבין שבט בנימין לבני ישראל כתוב:

"ויצא בנימן לקראתם מן הגבעה ביום השני וישחיתו בבני ישראל עוד שמנת עשר אלף איש ארצה כל אלה שלפי חרב. ויעלו כל בני ישראל וכל העם ויבאו בית אל ויבכו וישבו שם לפני ה' ויצומו ביום ההוא עד הערב ויעלו עלות ושלמים לפני ה'".

הרי שלאחר המפלה במלחמה ואחרי שנפלו ארבעים אלף איש מבני ישראל (וכמבואר שם בפסוק כ"ב שנפלו עוד עשרים ושתים אלף) ישבו ובכו וצמו.

ואף תענית זו לכאורה היה ביטוי לצערם ואבלם על עם ה' שנפלו בחרב.

והנה החתם סופר (שו"ת או"ח סימן ר"ח) כתב דלא מצינו תענית באבילות, וכל צום אינו אלא משום תשובה וכמ"ש הרמב"ם (בפ"ה ה"א מהל' תעניות) לבאר כל ענין התענית בהני ד' תעניות:

"יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם".

וכונת החת"ס פשוטה דהלא האבל בעצמו אינו מצווה להתענות על אביו אמו ושאר קרוביו, הרי שאין הצום קשור לאבילות.

אך באמת גם החת"ס חכך בזה עי"ש, ולדידי נראה יותר דאף דלא תיקנו צום באבל, מ"מ חזינן בכל הנ"ל דיש שאדם מתענה באבילותו, ומשו"כ נראה באמת כנ"ל

גדרי הצומות בישראל

דיש גדר צום דאבילות וכל הני משום אבילות הם, ואפשר דבאבל לא תיקנו כן משום דהוי ז' ימים וא"א להתענות שבעה ימים, ודו"ק.

אמנם אמת נכון הדבר דכאשר הצרות פוקדות אותנו ואנו מתאבלים, עלינו לחזור בתשובה וכמ"ש הרמב"ם (פ"א ופ"ה מהלכות תעניות), אך מ"מ נראה דטעם התעניות משום אבילות, ותכלית התעניות לפתוח הלכות בדרכי התשובה, ודו"ק בדקות הענין.

ונראה ראייה לדרכנו גם מן הירושלמי (ראש השנה פ"ג ה"ד, ט"ז ע"ב) שם נסתפקו אם תשעה באב הוי תענית ציבור או לא, והנידון הוא אם אומרים בתשעה באב כ"ד ברכות שאומרים בתענית ציבור על הבצורות. ופירשו שם גם הקרבן העדה וגם הפני משה שנסתפקו אם תשעה באב משום אבילות הוא או כשאר תענית ציבור שעיקרו תפילה ובקשה ואומרים בו כ"ד ברכות בתפילה, עי"ש.

הרי לן בפשטות הסוגיא דודאי יש תענית של אבילות.

ד

זכר

וגדר רביעי הוא צום של זכר.

לא. ומצינו גדר זה בתענית אסתר וכמו שכתב הרמב"ם שם הלכה ה' "ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות ובי"ג באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר דברי הצומות וזעקתם". הרי דתענית אסתר זכר הוא לתענית שהתענו בזמן המן וזה כל ענינו.

אמנם שמתתי אל לבי דאף דלכו"ע הוי תענית אסתר זכר מ"מ נראה דנחלקו הראשונים אם הוי זכר לתענית או זכר לנס. דהרמב"ם כתב דהוי זכר לתענית שהתענו בזמן המן, אבל הר"ן בתענית (י"ח ע"ב) כתב בשם הראב"ד דתענית אסתר הוי זכר לנס, והר"ן כתב שם ליישב בד"ז מה דמתענים בתענית אסתר הלא יום שמחה הוא "יום ניקנור" ונכלל במגילת תענית ואיך יתענו בו, אלא דשאני תענית אסתר משאר הצומות דכיון דהוי זכר לנס אין קפידא אם הוא מתענה ביום זה, אך באמת אסור להספיד בו עי"ש. הרי דכתב דתענית אסתר הוי זכר לנס ולא זכר לתענית שהתענו

גדרי הצומות בישראל

בימים ההם, ונראה בשיטתו דלעולם אין עושין זכר לתענית ולא מצינו אלא שיעשו זכר לנס כדי להודות לשמו הגדול ית'.

אמנם נראה פשוט דאין עושין תענית זכר לנס בעלמא דמה ענין תענית אצל נס ולא מצינו בשום מקום שיעשו זכר אלא במה שדומה לענין הנס, כגון בנר חנוכה שהוא זכר לנס שנעשה בפח שמן שבנר, או במשתה ושמחה בפורים, אבל למה יתענו זכר לנס. אלא נראה פשוט אף בשיטת הראב"ד וסייעתו דרק משום שגם בימי מרדכי ואסתר התענו ומשו"כ מתענים גם היום זכר לנס שהתענו בו אבותינו, ולפי"ז נראה טפי דלא נחלקו בזה הרמב"ם והראב"ד, ולכו"ע סיבת התענית הישירה הוא זכר לתענית שהתענו אבותינו בעת ההיא אך סיבתו הראשונית דהיינו הסיבה שעשו זכר לתענית הוא משום דהוי זכר לנס.

וראיה לדרך זה יש מלשון הרא"ש בתענית (פ"ב סי' כ"ד) שכתב "ומה שנהגו להתענות בשלשה עשר באדר וכו' שנקהלו ועמדו על נפשם למלחמה ובקשו רחמים וגם הוא מעיקר הנס" וכ"כ גם בפ"ק (סי' א') והביא שם את שיטת ר"ת דמקור לצום תענית אסתר בריש מס' מגילה "זמן קהילה לכל היא" עי"ש, הרי דעושין זכר למה שנקהלו ועמדו על נפשם בתפלה והוא מעיקרי הנס.

וכ"כ גם הלבוש (סי' תרפ"ו סעיף ב'):

"וקבלוהו עליהם לחובה ולתענית ציבור לכל דבר משום שבו נקהלו בימי מרדכי ואסתר להלחם ולעמוד על נפשם והיו צריכים לבקש רחמים וסליחות ותחנונים ומסתמא היו מתענים בו ביום וכו', ומפני שאנו מקיימים ימי הפורים לזכר אותו הנס ג"כ צריכין אנו לעשות כמותם בענין התענית והסליחות והתחנונים, כי אם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה".

הרי דמתענים זכר לתענית כיון שעושים זכר לנס והנס והתענית כרוכים ירדו מן השמים, ודו"ק בזה.

ויש לעיין לפי כ"ז, דהנה כתב הרמב"ם (פ"א הי"ד מהל' תעניות) דביום התענית לא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן, ואפשר דאין זה אלא בתענית שהוא משום צרה כמו שכתב הרמב"ם שם אבל בתענית אסתר שאינו משום צרה ואבל אלא משום זכר לנס אפשר דאין מצוה להיות בו דואג ואונן, ואף שאומר תפלת עננו

גדרי הצומות בישראל

בתענית אסתר אין בזה סתירה דכיון שיושבים בתענית יש לעורר רחמי שמים ע"י תעניותינו והרחמן הוא יושיענו מכל צרותינו אבל כיון שאינו יום צרה ואבל אפשר דאין מצוה להיות בו אונן ודואג, וצ"ע.

וחידוש כתב הריטב"א במגילה (ה' ע"ב) דבתענית אסתר לא שייך לומר לא מקדים פורענותא דאינה משום פורענות אלא משום תשובה, עי"ש. אך נראה דאין מדבריו סתירה לעיקר דברינו דכבר כתבתי דכל הצומות כולם יש בהם ענייני תשובה, ועיקר כונתו דאין בו משום אבילות וצער. וע"ע במאירי תענית (י"ח ע"א) דתענית אסתר שמחה יש בו, עי"ש. ועיין עוד במגן אבות להמאירי (ענין שלשה ועשרים) דתענית אסתר "תענית של שמחה היא" ועוד כתב שם "דיש בו סרך תפלה ופרסום הנס מביא ליתן בו הודאה ושבח לבורא ית' על הנסים ועל הגבורות", עי"ש.

לב. ומצינו עוד תענית שהוא משום זכר, והוא תענית בכורים בערב פסח, שכתבו התוס' בפסחים (ק"ח ע"א ד"ה רב שישת) שנהגו להתענות בערב פסח ומקורו במס' סופרים (פכ"א ג') עי"ש.

ואף בתענית זו מצינו ב' סגנונות, דהרא"ש (שם פ"י סימן י"ט) כתב דהוי זכר לנס, אבל ראיתי בספר כל בו (פרק נ"ח) שכתב דבכורי ישראל בארץ מצרים היו מקריבין קרבנות לעבו"ז וכשנגאלו ממצרים התענו כדי לכפר על עונם וזכר לאותו תענית דבכורים נהגו הבכורים להתענות גם בזמא"ז. הרי דמצינו גם בתענית בכורים בע"פ ב' דרכים בראשונים אם הוי זכר לנס או זכר לתענית כמו שמצינו לגבי תענית אסתר. ונראה דגם בתענית בכורים מסתבר כמו שכתבנו לגבי תענית אסתר דשני דרכים אלו ממקור אחד הם נובעים.

אמנם אחר הדקדוק בלשון הכל בו ראיתי שיש להסתפק בכונתו דז"ל:

"ונהגו לפדות הבכורות בערבי פסחים, וכ"כ ה"ר דוד ב"ר לוי ז"ל שמא היה מנהגם בזה לפי שפדאם ה' ממכת בכורות, ובירושלמי נזכר שמנהגם היה שהיו מתענים הבכורים בערב פסח, וכבר ראה הרב הנזכר טעם מכת בכורות לפי שהיו כומרי עבו"ז שלהם כפי מנהג הקדום שהיתה העבודה בבכורות ואפשר שהמנהג היה אף באומות ואפשר שהרבה היו מבני ישראל בזמן ההוא מן החוטאים כמו שהתנבא עליהם הנביא וכו', ואעפ"כ המקום חס עליהם והצילם, ולכך ציוה עליהן לפדותן".

גדרי הצומות בישראל

וצ"ע בכונתו אם בא בזה רק לבאר הטעם למנהג שפודין את הבכורים או שבא גם ליתן טעם למנהג שהביא מן הירושלמי שהבכורים מתענים בערב פסח (ומסתמא כונתו למסכת סופרים, וצ"ע).

והנה ברור דכל הני גדרי צום קשורים זב"ז וכאילו כרוכים ירדו מן השמים וכשמתענים כשאין יורדין גשמים חייבים לשוב בתשובה מתוך תעניתם, וכן בתענית של ד' צומות של אבילות ענין התענית הוא לפתוח לבבנו בתשובה וכמ"ש הרמב"ם בהלכות תעניות, ואף בתענית אסתר שכל כולה זכר גם כן יש לשוב בתשובה כמו שכתב הריטב"א. הרי שלעולם יש קשר בין צום לתשובה, אך מ"מ נראה דביסוד גדרן ד' גדרי שונים הם אף דבכולם יש לשוב בתשובה ע"י התענית, ודו"ק בכ"ז.

לג. ועיין עוד סנהדרין (ס"ג ע"א) דבי"ד אין טועמין כלום ביום שדנו אדם להריגה ולמדו זאת מדכתיב "אל תאכלו על הדם" ועיין ברמב"ם (פי"ג ה"ד מהלכות סנהדרין) ובמגיד משנה שם דהוי מה"ת, עי"ש.

ויש לעיין בתענית זה מה טעמו וענינו. אפשר שהוא משום תשובה, ועל הבי"ד להרהר בתשובה שמא טעו בדין וח"ו שפכו דם נקי, אפשר שעליהם להתפלל שמותו של זה יכפר עליו ומתענים משום ריצוי. ואפשר שעליהם להצטער על מות אדם מישראל בחטאו ותענית של אבילות היא. ואנחנו לא נדע סוד ה', אך מ"מ מצינו בזה תענית.

אך באמת נסתפקתי אם מותר להם לשתות, דלשון הרמב"ם הוא "אסורים לאכול כל אותו היום", ומשמע לכאורה דמותר להם לשתות, ולשון הגמ' "אין טוענין". ובברכות (י' ע"ב) דרשו מפסוק זה שלא יטעום לפני שמתפלל, ולהלכה מקילין בשתיה. אך אין כל הכרח ששתי הלכתא אלה בחדא מחתא מחתינן להו. ומ"מ אפשר שאין זה גדר תענית כלל, ואין האיסור אלא באכילה ולא בשתיה, ועדיין צ"ע.

ולאחר שביארנו ממקורות רבים שיש אכן ד' גדרי חלוקים ביסוד גדרי הצומות, נראה עוד לענ"ד דבאמת כל הנחלים הולכים אל הים, וכל הצומות גדר אחד משותף לכולם, והוא הצער, דאעפ"י שעל האדם להיות שרוי בשמחה, וטוב לב משתה תמיד, מ"מ יש זמנים שבהם עליו להיות שרוי בצער, וישנם אירועים שבגנם עליו לצער עצמו, וזה הצד השווה שבכל התעניות כולם.

גדרי הצומות בישראל

השב בתשובה על החטא שבידו עליו להצטער, וכן המתאבל על קרוביו, וכך גם הבא להתחנן ולרצות פני עליון עליו להצטער שמא אינו ראוי והגון, אך מ"מ נראה שאכן ד' גדרים מסויימים יש בענין זה וככל החזיון הנ"ל.

ביקש רבי לעקור תשעה באב

קרא עלי מועד

(לתשעה באב שחל בשבת)

"צום הרביעי וצום החמישי צום השביעי וצום העשירי יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח' י"ט).

הנה יש לעיין בתשעה באב שחל בשבת לכשנזכה והימים יהיו לששון ולשמחה, האם נחגוג בשבת או ביום ראשון כדין תשעה באב נדחה.

ובתורת משה לרבינו החתם סופר (פרשת דברים ד"ה מריש) כתב דאכן יום א' יהיה יו"ט, והוכיח כן ממה שאין אומרים תחנון בתשעה באב נדחה משום דאיקרי מועד, הרי דגם המועד נדחה ליום ראשון, עי"ש.

ואם לדין יש תשובה, דלעולם המועד קשור לתענית, דשני צדדים של מטבע אחד הם והא בהא תליא, ובזמן שהתענית נדחה ליום ראשון, אותו היום נקרא מועד, אבל לעתיד לבא שהיום יהפך עלינו מיגון לשמחה לכאורה שבת קודש יהיה גם יו"ט וכשאר ימים טובים שחלים בשבת שאינם נדחים.

ועוד יש להעיר דהלא אף בזה"ז כשחל תשעה באב בשבת אין אומרים צדקתך בשבת משום דאיקרי מועד (שו"ע סימן תקנ"ב סי"ב), הרי דאף בשבת איקרי מועד, ואם נקבל את דרכו של החת"ס לכאורה יתחייב מזה דשני הימים יהיו מועד ולא רק יום ראשון.

אך בעיקר דברי החת"ס יש לתמוה דמה ענין קרא עלי מועד להבטחת הנביא שהימים יהיו למועדים טובים, הלא רק ת"ב מכל ארבעת הצומות איקרי מועד, אך כולם יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים לעתיד לבא.

ובאמת נראה לענ"ד דיש מקום לטעון דלעתיד לבא כשנזכה וה' ישוב אל עמו, יהיו שני הימים לששון ולשמחה בכל שנה ושנה ולא רק כשחל

ביקש רבי לעקור תשעה באב

תשעה באב בשבת, וסברא פשוטה היא.

דהנה אמר רבי יוחנן (תענית כ"ט ע"א):

"דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא".

הרי לן דיש טעם וסברא להתענות בעשרה באב משום שבו ביום נשרף רובו של היכל וזה סברת רבי יוחנן, אלא שחכמים הכריעו דתחילת הפורענות עדיף, ובמק"א ביארתי דאלה ואלה דא"ח, ובתשעה באב נדחה י"א דמתענין ביום ראשון לא רק משום שאי אפשר להתענות בשבת אלא גם משום שביום ראשון נשרף רובו של היכל, אלא שלא רצו חכמים לתקן צום ואבל שני ימים משום סכנה, וגם משום שאין להתאבל יותר מדי, ומש"כ נחלקו בדעותיהם אם ראוי להתענות ביום התשיעי או ביום העשירי, והלא מצינו בירושלמי (תענית כ"ה ע"ב) שהיו מגדולי האמוראים שהתענו יומיים גם בתשעה באב וגם בעשירי בו מפני שבו נשרף רובו של היכל, כך נהג רבי יהושע בן לוי, רבי אבין ורבי לוי, ובטור (סימן תקנ"ח) מבואר דרק משום הקושי להתענות שני ימים אין אנו נוהגין כן, ואף ביוה"כ לא נהגו להתענות שני ימים משום ספיקא דיומא, ועי"ש בבית יוסף, אבל לעתיד לבא כאשר הימים יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, כו"ע מודים שראוי להודות ולהלל ולשבח ולעשות יום טוב גם בתשיעי שבו התחילה הפורענות וגם בעשירי שבו נשרף רוב של היכל.

וכבר כתב רש"י (תהלים צ' ט"ו):

"שמחנו כימות עניתנו – שמחנו לימות משיחנו כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה".

מהרה יבנה בית המקדש ונזכה שהימים יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים ושמחת עולם על ראשם במהרה בימינו אמן.

ביקש רבי לעקור תשעה באב

ביקש רבי לעקור תשעה באב

(לתשעה באב שחל בשבת)

"אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא רבי... בקש לעקור תשעה באב, ולא הודו לו. אמר לפניו רבי אבא בר זבדא רבי, לא כך היה מעשה. אלא, תשעה באב שחל להיות בשבת הוה, ודחינוהו לאחר השבת, ואמר רבי הואיל ונדחה ידחה, ולא הודו חכמים" (מגילה ה' ע"ב).

הרי דבמסקנת הסוגיא ביקש לעקור תשעה באב שחל בשבת דכיון שנדחה ידחה, אך חכמים לא קיבלו את דעתו.

בעבודת ישראל להמגיד מקוזניץ (פר' מסעי) כתב בשם החוזה מלובלין שרבי ביקש לעקור תשעה באב ולהחיש את ביאת הגואל ולקרב את הגאולה השלימה, אלא שחכמים לא הודו לו כי אין לדחוק את הקץ.

וכתב לפרש את דבריו דכאשר תשעה באב חל להיות בשבת, הלא קדושת השבת עינוגה ושמחתה דוחין את האבילות דתשעה באב. ובאמת יש שני צדדים לתשעה באב וכנגד צער החורבן יש להתחזק בחסדי ה' וברחמיו המרובים עלינו אף בתוככי גזירות החורבן והגלות ויש להתחזק באמונה ובטחון שישועת ה' כהרף עין ומהרה יבנה המקדש.

וכבר מסופר במכות (כ"ג ע"ב) על רבי עקיבא וחבריו שהיו עולין לירושלים וראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, והתחילו הם בוכים ורבי עקיבא מצחק, זה לעומת זה, וזה כנגד זה, הבכי והשמחה משמשים בערבוביה, הלא פשוט שאף רבי עקיבא התאבל על חורבן ציון וירושלים, ואף חבריו הגדולים התחזקו בשמחת הגאולה, ולא נחלקו אלא בעיקר וטפל בדרכי הנהגת האדם.

וכולי עלמא מודי דאף בעומק צער הגלות יש לראות את יד ה' ברחמים גדולים, הלא אמרו חז"ל (איכה רבה פרשה ד' אות י"ד, עיין

ביקש רבי לעקור תשעה באב

תוס' קידושין ל"א ע"ב ד"ה איסתייעא):

"כתיב (תהלים ע"ט) מזמור לאסף אלהים באו גוים
בנחלתך, לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף נהי
לאסף קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף, אלא משל
למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה ויצא
בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את
הוילאות ושיבר את הקנים ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים
והיה מזמר, אמרו לו המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב
ומזמר, אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך
חמתו על בנו, כך אמרו לאסף הקדוש ברוך הוא החרים
היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני
ששפך הקדוש ברוך הוא חמתו על העצים ועל האבנים ולא
שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב ויצת אש בציון
ותאכל יסודותיה".

ובזכות האמונה והשמחה אף במעמקי יגון הגלות זוכים להחיש את
הגאולה, וזה שאמרו ביקש רבי לעקור תשעה באב שחל להיות בשבת,
כי כאשר תשעה באב חל בשבת ושמחים ומתענגים באמונה ומיחלים
ליום שכולו שבת ומנוחה לחי העולמים יש בכך כדי לעקור ת"ב ולקרוב
את פעמי משיח צדקנו שיבוא במהרה בימינו.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

